

Program Ruralnog Razvoja Republike Hrvatske - uspješnost modela financiranja projekata u turizmu i poljoprivredi

Šostar, Marko; Škoko, Ines

Source / Izvornik: **Holistički pristup razvoju studijskih programa menadžmenta i turizma, 2024, 198 - 210**

Conference paper / Rad u zborniku

Publication status / Verzija rada: **Published version / Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:277:732226>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom](#).

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-26**

Repository / Repozitorij:

[FTRR Repository - Repository of Faculty Tourism and Rural Development Požega](#)

Marko Jurakić
Petra Barišić
Maja Bašić
Rudi Gula

KONFERENCIJA
ZA RAZVOJ
RURALNOG
TURIZMA

#RRT2023

Zbornik radova

4. međunarodna znanstveno-stručna konferencija
za razvoj ruralnog turizma RRT 2023 pod nazivom

*Holistički pristup razvoju studijskih programa
menadžmenta i turizma*

Grad Sveta Nedelja

Grad Jastrebarsko

Grad Samobor

TURISTIČKA ZAJEDNICA
BJELOVARSKO-BILOGORSKE ŽUPANIJE

Grad Sisak

Grad Popovača

Općina Sveti Juraj na Bregu

Općina Križ

#RRT2023

ZBORNİK RADOVA

**4. MEĐUNARODNA ZNANSTVENO-STRUČNA KONFERENCIJA
ZA RAZVOJ RURALNOG TURIZMA
„HOLISTIČKI PRISTUP RAZVOJU STUDIJSKIH PROGRAMA
MENADŽMENTA I TURIZMA”**

Ekonomski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
23. i 24.11.2023.

Impresum

Naslov: **Zbornik radova – 4. međunarodna znanstveno-stručna konferencija za razvoj ruralnog turizma „Holistički pristup razvoju studijskih programa menadžmenta i turizma“**

Nakladnik: VIMAL AKADEMIJA, Put kroz selo 3c, Moslavačka Slatina, Popovača
www.vimal.hr

Za nakladnika: mr. art. Lidija Ljubičić, Vimal Akademija, Moslavačka Slatina, Popovača

Sunakladnik: Ekonomski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb

Urednici:

doc. dr. sc. Marko Jurakić, Vimal Akademija, Moslavačka Slatina, Hrvatska
doc. dr. sc. Petra Barišić, Ekonomski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Hrvatska
doc. dr. sc. Maja Bašić, Ekonomski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Hrvatska
Rudi Grula, mag. rel. publ., TZ Međimurske županije, Hrvatska

Naziv konferencije: 4. međunarodna znanstveno-stručna konferencija za razvoj ruralnog turizma „*Holistički pristup razvoju studijskih programa menadžmenta i turizma*“

Vrijeme održavanja konferencije: 23. i 24.11.2023.

Mjesto održavanja konferencije: Ekonomski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb

Izvršni tajnik konferencije: Hrvoje Hudoletnjak, mag. oec.

Učestalost izdavanja: jednom godišnje

Postavljeno na mrežu: 2024.

ISSN 2787-3668

4. međunarodna znanstveno-stručna konferencija za razvoj ruralnog turizma „Holistički pristup razvoju studijskih programa menadžmenta i turizma“

Organizatori konferencije: Vimal Akademija, Moslavačka Slatina
Ekonomski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Partneri konferencije: Fakultet za menadžment u turizmu i ugostiteljstvu, Opatija
Libertas međunarodno sveučilište u Zagrebu
Ekonomski fakultet Sveučilišta J.J. Strossmayera u Osijeku
Fakultet turizma i ruralnog razvoja u Požegi
Fakulteta za turizam Univerze v Mariboru, SLO
Univerzitet Educons, Novi Sad, SRB
Univerzitet PIM, Banja Luka, BiH
Univerzitet FINra Tuzla, BiH
Univerzitet Alma Mater Europaea, SLO
Fakultet za menadžment Herceg Novi, Univerzitet Adriatik Bar, CG
Međimursko veleučilište u Čakovcu
Veleučilište u Križevcima

RRT konferenciju (2020-2023) podržavaju: Predsjednik Republike Hrvatske, Ministarstvo turizma i sporta Republike Hrvatske, Ministarstvo poljoprivrede Republike Hrvatske, Ministarstvo znanosti i obrazovanja Republike Hrvatske, Ministarstvo kulture i medija Republike Hrvatske, Hrvatska turistička zajednica, Hrvatska gospodarska komora, Hrvatska udruga poslodavaca, Institut za turizam Zagreb, Međimurska županija, Bjelovarsko-bilogorska županija, Grad Sisak, Grad Samobor, Grad Sveta Nedjelja, Grad Jastrebarsko, Grad Popovača, Općina Križ, Općina Sveti Juraj na Bregu, LAG Moslavina, KIS Gorski Kotar

Programski odbor:

- **doc. dr. sc. Petra Barišić**, Ekonomski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, **HR**
- **doc. dr. sc. Marina Barkidija Sotošek**, Fakultet za menadžment u turizmu i ugost., Opatija, **HR**
- **dr. sc. Maša Trinajstić**, Fakultet za menadžment u turizmu i ugost., Opatija, **HR**
- **izv. prof. dr. sc. Maja Nikšić-Radić**, Fakultet za menadžment u turizmu i ugost., Opatija, **HR**
- **doc. dr. sc. Jelena Đurkin Badurina**, Fakultet za menadžment u turizmu i ugost., Opatija, **HR**
- **doc. dr. sc. Katarina Štavlić**, Fakultet turizma i ruralnog razvoja u Požegi, **HR**
- **dr. sc. Sandra Kantar**, Veleučilište u Križevcima, **HR**
- **Ingrid Padjen Đurić, mag. paed.**, Veleučilište Edward Bernays, Zagreb, **HR**
- **doc. dr. sc. Gregor Jagodič**, Fakulteta za turizam Univerze v Mariboru, **SLO**
- **prof. dr. sc. Nikša Grgurević**, Fakultet za menadžm. Herceg Novi, Univerzitet Adriatik Bar, **CG**
- **mr. sc. Danijela Jakanović**, Ekonomski fakultet, Univerzitet PIM, Banja Luka, **BiH**
- **prof. dr. sc. Ismet Kalić**, Univerzitet FINra Tuzla, **BiH**
- **doc. dr. sc. Marko Jurakić**, Vimal Akademija, Moslavačka Slatina, **HR**

Znanstveni odbor:

- **prof. dr. sc. Sanja Sever Mališ**, Ekonomski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, **HR**
- **prof. dr. sc. Marko Perić**, Fakultet za menadžment u turizmu i ugostiteljstvu, **Opatija, HR**
- **izv. prof. dr. sc. Marjetka Rangus**, Fakulteta za turizam Univerze v Mariboru, **SLO**
- **dr. sc. Marcela Andreatta-Koren**, Veleučilište u Križevcima, **HR**

- **doc. dr. sc. Igor Klopotan**, Međimursko veleučilište u Čakovcu, **HR**
- **doc. dr. sc. Irena Petrušić**, Fakultet za menadžment Herceg Novi, Univerzitet Adriatik Bar, **CG**
- **izv. prof. dr. sc. Andrea Andrejević Panić**, Fakultet posl. ekonomije, Univerzitet Educons, **SR**
- **doc. dr. sc. Berislav Andrić**, Fakultet turizma i ruralnog razvoja u Požegi, **HR**
- **izv. prof. dr. sc. Ivan Kelić**, Ekonomski fakultet Sveučilišta J.J. Strossmayera u Osijeku, **HR**
- **doc. dr. sc. Petra Barišić**, Ekonomski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, **HR**
- **doc. dr. sc. Maja Bašić**, Ekonomski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, **HR**
- **prof. dr. sc. Nenad Penezić**, Fakultet poslovne ekonomije, Univerzitet Educons, **SR**
- **izv. prof. dr. sc. Marko Koščak**, Fakulteta za turizam Univerze v Mariboru, **SLO**
- **doc. dr. sc. Marko Jurakić**, Vimal Akademija, Moslavačka Slatina, **HR**

Organizacijski odbor:

- **doc. dr. sc. Marko Jurakić**, Vimal Akademija, Moslavačka Slatina, **HR**
- **doc. dr. sc. Ana Čuić Tanković**, Fakultet za menadžment u turizmu i ugost., Opatija, **HR**
- **izv. prof. dr. sc. Marina Perišić Prodan**, Fakultet za menadžment u turizmu i ugost., Opatija, **HR**
- **Rudi Grula, mag. rel. publ.**, TZ Međimurske županije, **HR**
- **mr. sc. Ivan Hegeduš**, Međimursko veleučilište u Čakovcu, **HR**
- **doc. dr. sc. Marija Valčić**, Međimursko veleučilište u Čakovcu, **HR**
- **dr. sc. Danijel Carev**, Libertas međunarodno sveučilište, Zagreb, **HR**
- **dr. sc. Kristina Svržnjak**, Veleučilište u Križevcima, **HR**
- **dr. sc. Ana Markuz**, Ministarstvo regionalnog razvoja i fondova Europske unije, **HR**
- **Jasminka Martinović**, Hrvatska udruga poslodavaca, Zagreb, **HR**
- **Petar Jurakić, mag. nov.**, Ustanova Holistika Centar cjeloživotnog učenja, **HR**
- **Hrvoje Hudoletnjak, mag. oec.**, Ustanova Holistika Centar cjeloživotnog učenja, **HR**

Lokalna zajednica:

- **Dario Zurovec**, gradonačelnik Grada Svete Nedelje
- **dr. sc. Petra Škrobot**, gradonačelnica Grada Samobora
- **Zvonimir Novosel**, gradonačelnik Grada Jastrebarskog
- **Kristina Ikić Baniček**, gradonačelnica Grada Siska
- **Josip Mišković**, gradonačelnik Grada Popovače
- **Marko Magdić**, načelnik Općine Križ
- **Andelko Nagrajsalović**, načelnik Općine Sveti Juraj na Bregu
- **Rudi Grula**, TZ Međimurske županije
- **Marcel Medak**, TZ Bjelovarsko-bilogorske županije
- **Renata Vlahović**, TZ Grada Sveta Nedelja
- **Petra Masnec**, TZ Grada Jastrebarskog
- **Ivana Kokot**, TZ Grada Samobora
- **Anica Lenart**, LAG Moslavina
- **Zoran Ožbolt**, KIS Gorski Kotar

SADRŽAJ

PREDGOVOR.....	1
1. REGENERATIVNI TURIZAM U RURALNIM PODRUČJIMA HRVATSKE	3
2. ODRŽIVI RURALNI TURIZAM UTEMELJEN NA TRADICIJI	24
3. SPECIFIČNOSTI RURALNOG TURIZMA U REPUBLICI HRVATSKOJ I KOMPARACIJA S ODREĐENIM TURISTIČKIM ODREĐIŠTIMA	44
4. ZAŠTIĆENA PODRUČJA KAO DIO ODRŽIVOG TURIZMA U REPUBLICI HRVATSKOJ.....	58
5. DRUŠTVENO ODGOVORNO POSLOVANJE - TEORIJA DRUŠTVENO ODGOVORNE IZVEDBE.....	69
6. AGRITOURISM IN SERBIA AS AN INITIATOR OF THE DEVELOPMENT OF SOCIALLY RESPONSIBLE ENTREPRENEURSHIP.....	89
7. TURISTIČKA PONUDA U OBLIKU KUĆA ZA ODMOR NA PODRUČJU SJEVEROZAPADNE HRVATSKE - LUDBREŠKO VINOGRJE.....	107
8. UTJECAJ HRVATSKOG CENTRA KORALJA ZLARIN NA RAZVOJ LOKALNE ZAJEDNICE.....	121
9. ULOGA UDRUGA GRAĐANA U RAZVOJU RURALNOG TURIZMA – PRIMJER ISTRE.....	140
10. ULOGA JAVNE TURISTIČKE INFRASTRUKTURE U RAZVOJU TURISTIČKE DESTINACIJE	151
11. ANALIZA PRAVNOG OKVIRA KOJIM SE NASTOJE SMANJITI NEGATIVNI UČINCI TURIZMA NA OKOLIŠ U CILJU STVARANJA ODRŽIVOG TURIZMA	165
12. PRIMJENA AHP METODE U PROCESU ODABIRANJA ODRŽIVIH EKODESTINACIJA ZA RAZVOJ EKOTURIZMA	177
13. PROGRAM RURALNOG RAZVOJA REPUBLIKE HRVATSKE – USPJEŠNOST MODELA FINANCIRANJA PROJEKATA U TURIZMU I POLJOPIVREDI.....	198
14. NAČINI OPOREZIVANJA PRIVATNIH IZNAJMLJIVAČA U REPUBLICI HRVATSKOJ.....	211
15. MEDIJI KAO FAKTOR PROMOCIJE I UNAPREĐENJA ZA RAZVOJ RURALNOG TURIZMA REPUBLIKE SRPSKE	229
16. VRIJEDNOST NEZAMJENJIVIH TOKENA (NFT-OVA) U PROMOCIJI TURISTIČKE DESTINACIJE	241
17. MARKETING OF CULTURAL HERITAGE AND RURAL TOURISM IN MONTENEGRO	258
18. MARKETING RURALNOG TURIZMA KAO FAKTOR OČUVANJA LOKALNOG IDENTITETA, TRADICIJE I KULTURE.....	271
19. THE CHALLENGES OF QUALITY MANAGEMENT OF A REGIONAL COMPETENCE CENTRE IN AGRITOURISM.....	283
20. THE ANALYSIS OF THE PERCEPTION OF THE DOMICILE POPULATION ON THE SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF RURAL TOURISM IN THE REPUBLIC OF SERBIA	295
21. DOBAR UKUS, OSJEĆAJ ZA MJERU I VLASTITE VRIJEDNOSTI KAO PRETPOSTAVKE ZA RAZVOJ ODRŽIVOG TURIZMA U MEĐIMURJU	305
22. TURIZAM ILI OBRAZOVANJE? KONCEPTUALIZACIJA AKADEMSKOG TURIZMA.....	323
23. UTJECAJ ZNANJA O OSNOVNIM ELEMENTIMA POSLOVNOG PLANA NA PODUZETNIČKE NAMJERE U TURIZMU	333
POPIS RECENZENATA	352

Pregledni rad

13. PROGRAM RURALNOG RAZVOJA REPUBLIKE HRVATSKE – USPJEŠNOST MODELA FINANCIRANJA PROJEKATA U TURIZMU I POLJOPIVREDI

doc. dr. sc. Marko Šostar

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Fakultet turizma i ruralnog razvoja
Vukovarska 17, 34000 Požega, Hrvatska
msostar@ftrr.hr

dr. sc. Ines Škoko

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Fakultet turizma i ruralnog razvoja
Vukovarska 17, 34000 Požega, Hrvatska
inarace@gmail.com

SAŽETAK

Fondovi EU imaju ključnu ulogu u razvoju članica Europske unije i predstavljaju važan izvor financiranja za projekte koji potiču gospodarski rast, konkurentnost i koheziju. Fondovi EU ciljaju na smanjenje razlika u razvoju između različitih regija Hrvatske, potičući ravnomjerniji razvoj i pomažući manje razvijenim područjima da se približe prosjeku EU. Turizam je jedan od ključnih sektora hrvatskog gospodarstva. Fondovi EU pružaju priliku za ulaganje u infrastrukturu, promociju turističkih destinacija, obuku kadrova i razvoj novih turističkih proizvoda. Time se poboljšava kvaliteta usluge, povećava konkurentnost hrvatskih turističkih destinacija i otvaraju se nove tržišne niše, poput kulturnog, eno-gastronomskog ili održivog turizma. Poljoprivreda, unatoč svom smanjenom udjelu u ukupnom BDP-u, ostaje važna komponenta hrvatske ekonomije i ruralnog razvoja. Fondovi EU, posebno Europski poljoprivredni fond za ruralni razvoj, pružaju sredstva za modernizaciju poljoprivrednih gospodarstava, poticanje ekološke poljoprivrede, obnovu sela i razvoj ruralnih područja. Također, omogućavaju poljoprivrednicima pristup edukaciji i obuci, potičući primjenu novih tehnologija i praksi te povećavajući produktivnost i održivost sektora. Ovo istraživanje ima za cilj utvrditi mogućnosti financiranja ruralnog razvoja s naglaskom na turizam i poljoprivredu. Istraživanje detaljno razmatra učinkovitost financijskih modela Programa ruralnog razvoja Republike Hrvatske, financiranog kroz fondove EU, s naglaskom na turizam i poljoprivredu. Cilj rada je identificirati i ocijeniti koliko su fondovi EU doprinijeli gospodarskom rastu, konkurentnosti i koheziji hrvatskih ruralnih područja, te kako su obiteljska poljoprivredna gospodarstva iskoristila dostupne fondove za financiranje svojih projekata. Analiza Programa ruralnog razvoja za razdoblje 2014-2020 pokazuje pozitivan utjecaj na sektor turizma i poljoprivrede, no ističe se i potreba za poboljšanjem administrativnih procesa vezanih uz korištenje fondova. Također se žele analizirati stavovi članova obiteljskih poljoprivrednih gospodarstava oko Programa ruralnog razvoja Republike Hrvatske kao i dostupnih fondova EU za financiranje projekata u području turizma i poljoprivrede. U radu je analiziran Program ruralnog razvoja Republike Hrvatske za razdoblje 2014-2020 s ciljem procjene uspješnosti modela financiranja projekata u sektorima turizma i poljoprivrede. Provedenim sekundarnim istraživanjem analizirana je dostupna literatura i utvrđena visina apsorpcije sredstava iz fondova EU. Rezultati ankete provedene među 95 obiteljskih poljoprivrednih gospodarstava ukazuju na općenito pozitivan stav prema mogućnostima koje fondovi pružaju, ali i na izraženu potrebu za boljom informiranošću i pojednostavljenjem procedura prijave. Zaključno, fondovi EU su neophodni za razvoj hrvatskog ruralnog prostora, no ključ uspjeha leži u usklađivanju

administrativnih procedura s realnim potrebama korisnika kako bi se osigurala veća efikasnost i apsorpcija sredstava. Daljnje istraživanje trebalo bi se fokusirati na razvoj pristupačnijih informacijskih i obrazovnih resursa te izgradnju učinkovitijeg dijaloga između poljoprivrednika i institucija odgovornih za distribuciju sredstava, čime bi se osigurala bolja iskoristivost fondova i održiv razvoj.

Ključne riječi: program ruralnog razvoja; turizam i poljoprivreda; OPG; projekti

JEL: O13, O21, P25, Q01, Z32

1. UVOD

Republika Hrvatska, od svog pristupanja Europskoj uniji u 2013. godini, postala je dijelom šire europske obitelji te time dobila priliku koristiti se brojnim benefitima, uključujući i pristup fondovima namijenjenima za razvojne projekte. Jedan od ključnih instrumenata kojima se zemlja koristila u prethodnom programskom razdoblju 2014.-2020. kako bi potaknula rast i održivost sektora poljoprivrede i turizma jest Program ruralnog razvoja Republike. Ovaj program ne samo da odražava europsku strategiju za pametan, održiv i uključiv rast, već također naglašava važnost diversifikacije ruralne ekonomije i integracije poljoprivrede s turističkim sektorom. U novom programskom periodu od 2021.-2027. godine Republici Hrvatskoj će na raspolaganju biti daleko veća sredstva za financiranje turizma i poljoprivrede, dok je na nosiocima politike ruralnog razvoja da ta sredstva budu pametno iskorištena.

U kontekstu suvremenih globalnih izazova, poput klimatskih promjena, ekonomske nestabilnosti i sve izraženijih potreba za održivim razvojem, od ključne je važnosti analizirati kako se sredstva iz fondova EU koriste na nacionalnoj razini. Pored toga, budući da su obiteljska poljoprivredna gospodarstva „kamen-temeljac“ hrvatske ruralne ekonomije, važno je razumjeti kako ona doživljavaju prilike i izazove koje pruža ovakav model financiranja.

Cilj ovog rada jest dublje se uroniti u analizu programa, evaluirati njegovu učinkovitost kroz kvantitativne metrike poput stope apsorpcije sredstava, te istražiti percepciju i stavove poljoprivrednika u vezi s fondovima EU. Kroz kombinaciju sekundarnih podataka i primarnog istraživanja, nastojimo pružiti sveobuhvatan pregled postignuća i izazova s kojima se sektor suočava, te pridonijeti razumijevanju kako unaprijediti korištenje sredstava u budućim razdobljima.

2. PREGLED LITERATURE

Prema Strategiji poljoprivrede RH do 2030 godine ključna područja razvoja su: Povećanje produktivnosti i konkurentnosti poljoprivredno-prehrambenog sektora; Jačanje održivosti i otpornosti poljoprivredne proizvodnje na klimatske promjene; Obnova ruralnog gospodarstva i unaprjeđenje uvjeta života u ruralnim područjima; Poticanje inovacija u poljoprivredno-prehrambenom sektoru (Hrvatski sabor, 2022). Za isto razdoblje, do 2030. godine, donesena je i Strategija održivog turizma gdje su definirana četiri ključna strateška cilja: Cjelogodišnji i regionalno uravnoteženiji turizam; Turizam uz očuvan okoliš, prostor i klimu; Konkurentan i inovativan turizam; Otporan turizam (Hrvatski sabor, 2023).

Program ruralnog razvoja (RDP) jedan je od glavnih instrumenata podrške unutar Zajedničke poljoprivredne politike (ZPP) Europske Unije i čini otprilike četvrtinu ukupnog proračuna ZPP-a (Michalek, 2020). Ruralni razvoj je u RH financiran sredstvima Europskog poljoprivrednog fonda

za ruralni razvoj (EPFRR). Dugoročni cilj programa je povećanje konkurentnosti poljoprivrede i turizma, održivo upravljanje prirodnim resursima i uravnotežen razvoj ruralnih krajeva. Programom je definirano 20 mjera koje imaju za cilj povećanje konkurentnosti hrvatske poljoprivrede i turizma, šumarstva i prerađivačke industrije, ali i unaprjeđenja životnih i radnih uvjeta u ruralnim područjima uopće: M1 - Prenošenje znanja i aktivnosti informiranja; M2 - Savjetodavne službe, službe za upravljanje poljoprivrednim gospodarstvom i pomoć poljoprivrednim gospodarstvima; Sustavi kvalitete za poljoprivredne proizvode i hranu; M4 - Ulaganja u fizičku imovinu; M5 - Obnavljanje poljoprivrednog proizvodnog potencijala narušenog elementarnim nepogodama i katastrofalnim događajima te uvođenje odgovarajućih preventivnih aktivnosti; M6 - Razvoj poljoprivrednih gospodarstava i poslovanja; M7 - Temeljne usluge i obnova sela u ruralnim područjima; M8 - Ulaganja u razvoj šumskih područja i poboljšanje održivosti šuma; M9 - Uspostava proizvođačkih grupa i organizacija; M10 - Poljoprivreda, okoliš i klimatske promjene; M11 - Ekološki uzgoj; M13 - Plaćanja područjima s prirodnim ograničenjima ili ostalim posebnim ograničenjima; M16 – Suradnja; M17 - Upravljanje rizicima; M18 - Financiranje dodatnih nacionalnih izravnih plaćanja za Hrvatsku; M19 - LEADER (CLLD); M20 - Tehnička pomoć (Ministarstvo poljoprivrede, 2015).

U Republici Hrvatskoj, ruralni razvoj se financira putem Programa ruralnog razvoja za određeno sedmogodišnje razdoblje, te se na temelju toga programa objavljuju natječaji za financiranje projekata iz područja turizma i poljoprivrede. Za razdoblje 2014.-2021. Europska komisija je odobrila Program ruralnog razvoja 2015. godine, a isti je izrađen u skladu sa strategijom Europa 2020 i njenim ciljevima kao i prioritetima i mjerama Uredbe (EU) br. 1305/20131. Ciljevi PRR- a su poticanje konkurentnosti poljoprivrede, osiguranje održivog upravljanja prirodnim resursima i klimatskim promjenama te postizanje uravnoteženog teritorijalnog razvoja ruralnih područja, uključujući stvaranje i očuvanje radnih mjesta (Ministarstvo poljoprivrede, 2018).

Budući pristupi regionalnom razvoju moraju ići dalje od strategija usmjerenih na ekonomski rast, već moraju rješavati pitanja lokalnog sudjelovanja, društvene inovacije i uspostave povjerenja kao preduvjeta za učinkovit utjecaj na dimenzije blagostanja (Dax i Fisher, 2017). Buduća Zajednička poljoprivredna politika, uključujući njene ruralne dimenzije, trebala bi podržavati konzumaciju zdrave hrane proizvedene na način koji je ekološki i ekonomski održiv (Samoggia, 2019). Jačanje zahtjeva za sve zelenijom javnom politikom dovelo je do sinergije politika upravljanja okolišem, agroekologije i turizma (Laidin i Berriet-Sollic, 2023). Demografske promjene, dublje veze između urbanih i ruralnih područja, tehnološki napredak, rastuća urbanizacija i promjena korištenja zemljišta zahtijevaju dublje razumijevanje područja komplementarnosti i kompromisa između ovih politika kako bi se osigurala bolja integracija i izbjeglo preklapanje (Cervantes-Godoy, 2022). U određenim regijama stanovništvo se okreće prihodima izvan poljoprivrednih djelatnosti zbog smanjene produktivnosti ali i ne konkurentnosti što bi trebalo prioritizirati od strane država (Rantšo, 2016). Posljedice loše regionalne politike su razlike unutar zemlje koje rezultiraju nejednakostima i neravnomjernim razvojem što dovodi do razvoja samo velikih gradova ili regija i ulaganja u već razvijene regije (Barković i Šostar, 2013).

Kod utjecaja ruralnog razvoja pojedine zemlje ključno je voditi računa o ekologiji i ekosustavu kao jednim od prioriteta zajedničke poljoprivredne politike EU (Noack i Schüler, 2020). Ruralna područja trebala bi dobiti pažnju i prilike od donositelja odluka, akademika i stručnjaka u vezi s politikama održivog razvoja i ulaganjima u infrastrukturne projekte (Mihai i Iatu, 2020).

Rezultati istraživanja Šostar, 2021 djelomično odgovaraju činjenici da područja s višom stopom nezaposlenosti i većim uvozom nastoje svoje slabije socioekonomske specifičnosti ublažiti apsorpcijom sredstva iz fondova EU i slijede proces konvergencije, tj. smanjenje razlika između socioekonomskih pokazatelja pojedinih regija. U svom istraživanju, Gusmanov et al., 2020 ističu

da se tehnologije predviđanja trebaju koristiti kao sistemski alat za oblikovanje i provedbu strategije održivog razvoja ruralnih područja. Svjetska banka, 2019 u svom izvješću ističe da postoji rizik da mjere koje su ključne za ostvarivanje veće produktivnosti i integraciju vrijednosnog lanca neće biti u potpunosti iskorištene (npr. transfer znanja i savjetodavnih usluga, suradnja i organiziranje proizvođača), a za koje se smatra da su povezane s gubitkom učinkovitosti. U svom istraživanju, Devčić, 2022 analizira jednu od mjera ruralnog razvoja koja se odnosi na nepoljoprivredne djelatnosti s naglaskom na turizam. Autor govori o pametnom korištenju sredstava gdje će se konkretni učinci pojedine mjere vidjeti tek nekoliko godina nakon završetka provedbe projekata (Devčić, 2022). U svom istraživanju, Mikuš et al., 2019 utvrđuju povezanost ugovorenih sredstava pojedinih mjera ruralnog razvoja sa stopom nezaposlenosti kao i povezanost ugovorenih sredstava s uvozom po stanovniku.

Bartoluci et al., 2018 ističe da bi trebalo poraditi na identificiranim problemima kao što su: nedovoljna educiranost, glomaznost aparata državne, regionalne i lokalne samouprave i njihova slaba koordiniranost, koji su ujedno i razlog slabe alociranosti sredstava. U svojoj studiji Šostar et al., 2023 napominje važnost ljudskih resursa, ne samo u regionalnom planiranju, već i u pripremi i provedbi projekata financiranih iz EU fondova dok veći stupanj educiranosti dovodi do većeg broja projekata. Kako bi se iskoristiti efekt sustava Agronet za prijavu projekata u turizmu i poljoprivredi, treba usmjeriti napore na edukaciju potencijalnih prijavitelja projekata za rad u sustavu. Sustav je dobar i ima svoju funkciju značajnim olakšanje prijave projekta, dok će kroz vrijeme uz pomoć i edukaciju državnih institucija taj program u potpunosti implementirati (Devčić, et al., 2015).

Lutringer (2023) i Van Wolleghem (2022) u svojim studijama ističu razloge nedovoljne apsorpcije sredstava iz fondova EU, naglašavajući vremenske i računovodstvene mehanizme, administrativne i financijske kapacitete te prirodu samih fondova kao glavne ograničavajuće faktore. Kersan-Škabić i Tijanić (2017) naglašavaju da je ključ dobre apsorpcije ulaganje u ljudske resurse, decentralizacija, investicije, institucionalni okvir i razvoj infrastrukture. Jedan od problema, kako ističu Medve-Bálint i Šćepanović (2020), jest da veliki dio sredstava EU apsorbiraju strane tvrtke koje novac iznose iz zemlje. Postoji nekoliko studija koje pokazuju vezu između kvalitete javne uprave i kapaciteta apsorpcije projekata financiranih sredstvima EU (Baun i Dan 2017).

3. METODE ISTRAŽIVANJA

Cilj ovog istraživanja je analizirati postojeće dostupne fondove EU u području turizma i poljoprivrede te istražiti učinkovitost u njihovoj apsorpciji pute Programa ruralnog razvoja RH. Također se želi ispitati koliko se navedeni fondovi pravilno usmjeravaju i koliko su prepoznate stvarne potrebe obiteljskih poljoprivrednih gospodarstava na terenu.

U radu su prepoznati potencijalni izazovi fondova EU i sustava dodjele sredstava: nedostatak informacija o mogućnostima financiranja, nedovoljan poticaj dostupnih fondova u razvoja turizma i poljoprivrede, neusklađenost natječaja sa potrebama na terenu, nedovoljan iznos sredstava po pojedinom natječaju, kompleksan sustav i dokumentacija za prijavu projekata na fondove EU.

Provedeno je sekundarno istraživanje kako bi se analizirali postojeći razvojni /poticajni dokumenti za potencijalne prijavitelje projekata na fondove EU, kao i autori koji su istraživali izazove s kojima se pojedinci susreću uslijed politike ruralnog razvoja pojedine zemlje. Nakon toga provedena je metoda anketnog ispitivanja putem upitnika koji je poslan na 140 članova obiteljskih poljoprivrednih gospodarstava na području Požeško-slavonske županije kako bi se utvrdili njihovi stavovi i promišljanja oko postavljenog sustava poticanja turizma i poljoprivrede. Na anketni

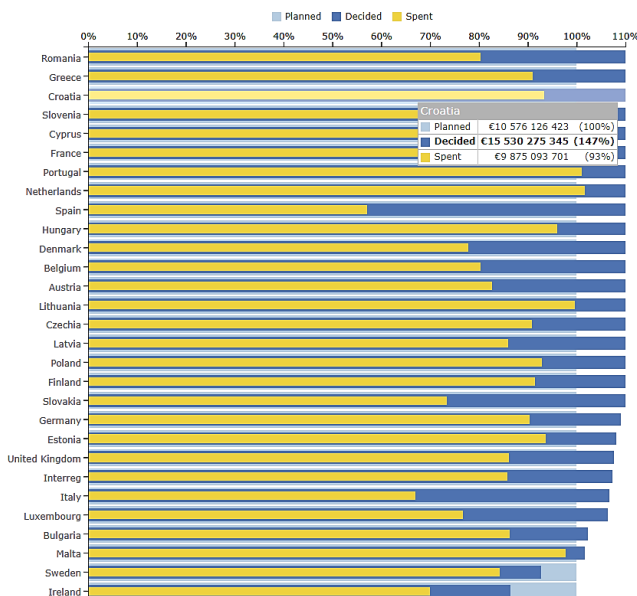
upitnik odazvalo je 95 članova obiteljskih poljoprivrednih gospodarstava gdje su ispitanici osim odabira ponuđenih odgovora imali mogućnost upisa svojih promišljanja glede svakog postavljenog pitanja. Anketni upitnik je proveden slučajnim odabirom temeljem službene evidencije Ministarstva poljoprivrede, Agencije za plaćanje u poljoprivredi, Savjetodavne službe na temelju javno dostupnih Odluka na njihovim Internet stranicama. Anketni upitnik je proveden putem Google obrazaca, slanjem linka anketnog upitnika na e-mail ispitanika.

4. REZULTATI ISTRAŽIVANJA I RASPRAVA

Europska Unija kroz svoja sedmogodišnja financijska planiranja osigurava financiranje razvojnih projekata kroz programe pojedinih zemalja. Prethodno financijsko razdoblje obuhvaćalo je period od 2014.-2020. godine iako su se sredstva iz navedenog perioda nastavila koristiti i nakon 2020. godine uslijed kompleksnog sustava završetka aktivnosti pojedinih projekata, analize finalnih izvještaja Ugovornih tijela i isplate zadnjih rata financijskog iznosa projekta. Prezentirani sekundarni i primarni podaci su zaključno sa 2023. godinom u realnom vremenu.

Europska Unija odobrila je RH u planu za 2014.-2020. kroz Europske strukturne i investicijske fondove (ESI) 10,676 milijardi eura za financiranje projekata od čega je više od 2 milijarde bilo namijenjeno samo za financiranje poljoprivrede i ruralnog razvoja (Europski poljoprivredni fond za ruralni razvoj). Kroz vrijeme se taj iznos i dodatno povećao da bi do 2023. godine samo kroz Europski poljoprivredni fond za ruralni razvoj bilo planirano 3,282 milijarde eura. Iskorištenost dostupnih sredstava ovisila je o mnogobrojnim čimbenicima: financijskim kapacitetima, ljudskim kapacitetima, administraciji i birokraciji, kompleksnosti sustava prijave i provedbe projekata, korupcijskim izazovima u provedbi projekata, financijskim korekcijama uslijed namjernih/nenamjernih pogrešaka, ratovima, pandemijom i mnogobrojnim drugim izazovima.

Grafikon 1. Stupanj iskorištenosti ESI fonda po zemljama

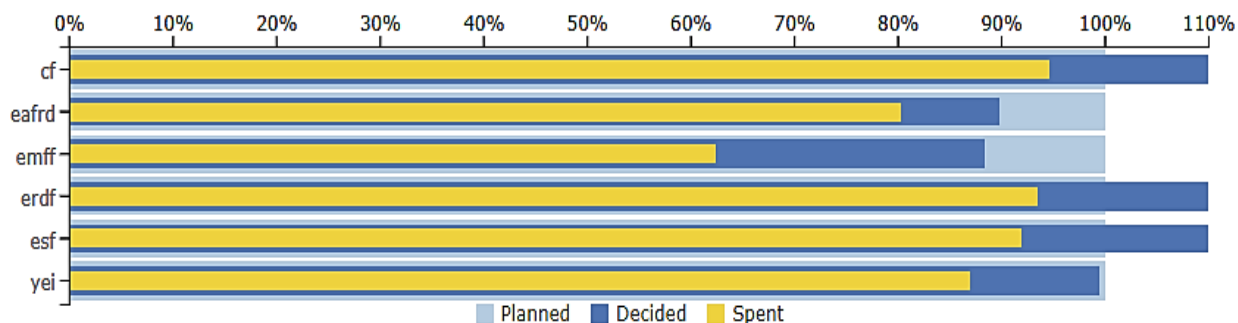

Izvor: Europska Komisija, 2023

Na grafikonu 1. možemo vidjeti kako je od dostupnih sredstava za pojedinu zemlju EU Republika Hrvatska na vrlo visokom mjestu s obzirom na iskorištenost dostupnih sredstava. Naime, od dostupnih sredstava, iskorišteno je više nego što je planirano (147%) dok su isplaćena sredstva na

93% od planiranih. Kako su projekti i isplate za period 2014.-2020. u tijeku, taj postotak će zasigurno biti veći od 100% isplaćenih sredstava z odnosu na planirana na početku programskog razdoblja.

Grafikon 2. Raspodjela iskorištenosti ESI fonda RH prema fondovima

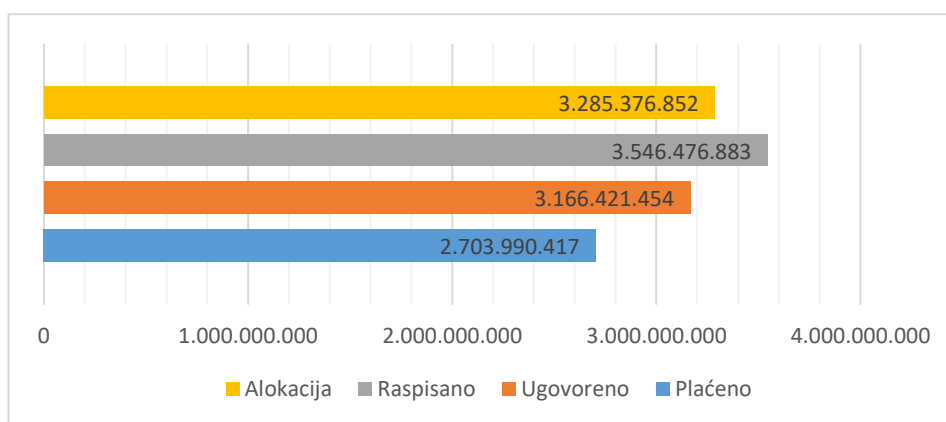

Izvor: Europska Komisija, 2023

Na grafikonu 2. vidljivo je kako niti jedan od dostupnih fondova u RH (Kohezijski fond, Europski poljoprivredni fond za ruralni razvoj, Europski fond za pomorstvo i ribarstvo, Europski fond za regionalni razvoj, Europski socijalni fond i Inicijativa zapošljavanja mladih) nije iskoristila 100% planiranih sredstava. Europski poljoprivredni fond za ruralni razvoj trenutno se nalazi na 80% iskorištenosti od potencijalnih 3,282 milijardi eura.

Daljnjom analizom službenih Internet izvora Ministarstva poljoprivrede vidljivo je da su ažurirani podaci zaključno s 31. srpnjem 2023. godine te su dostupni iznosi kroz Europski poljoprivredni fond za ruralni razvoj neznatno veći.

Grafikon 3. Ukupna alokacija / stavljeno na raspolaganje / ugovoreno / plaćeno na 31. srpnja 2023. godine (u EUR) kroz Europski poljoprivredni fond za ruralni razvoj

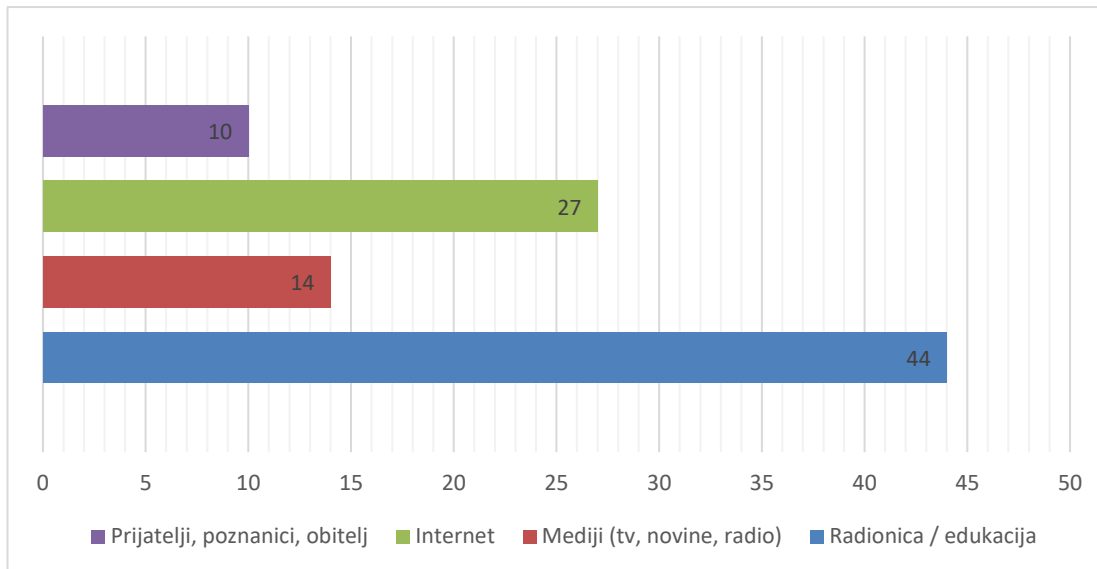

Izvor: Ministarstvo poljoprivrede, 2023

Grafikon 3 prikazuje da je ukupno raspisano natječaja putem Europskog poljoprivrednog fonda za ruralni razvoj od 3,546 milijardi eura što premašuje podatke Europske komisije od 3,282 milijarde eura. Također je vidljivo da je odobreno i ugovoreno projekata u vrijednosti od 3,166 milijardi eura dok je isplaćeno 2,703 milijarde eura. Uzevši u obzir da Republiku Hrvatsku i dalje možemo svrstati u zemlju u razvoju, kao i činjenice da je došlo do značajnih promjena i poremećaja na tržištu (ulazak u Schengen, uvođenje eura, pandemija, rat u Ukrajini, financijska kriza), možemo konstatirati da se Republika Hrvatska dobro nosi sa svim navedenim izazovima te da je iskorištenost fondova zadovoljavajuća.

Kako bi se navedene brojke potvrdile te kako bi se utvrdilo da li su sredstva usmjerena u projekte koji donose razvoj pojedine regije u turističkom i poljoprivrednom smislu, ispitani su članovi obiteljskih poljoprivrednih gospodarstava kako bi dobili odgovore o njihovim stavovima o dostupnim fondovima EU.

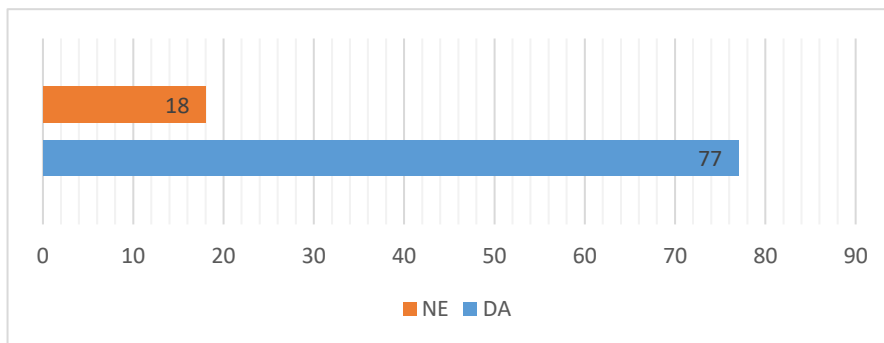
Grafikon 4. Izvor informacija članova OPG-a o dostupnim fondovima EU

Izvor: Izrada autora na temelju vlastitih istraživanja, 2023

Iz grafikona 4. je vidljivo kako je najznačajniji izvor informacija za članove OPG-a o dostupnim izvorima financiranja projekata putem radionica / edukacija kao i Interneta. Međutim, u komentarima ispitanika vidljivo je kako je informiranje nedovoljno te da nema dostupnih informacija o načinima i mogućnostima prijave projekata kao i potrebnim procedurama. Kako je sve mladih osoba koji se bave turizmom i poljoprivredom na svojim OPG-ovima, Internet s naglaskom na društvene mreže bi svakako mogao biti način komunikacije o fondovima EU.

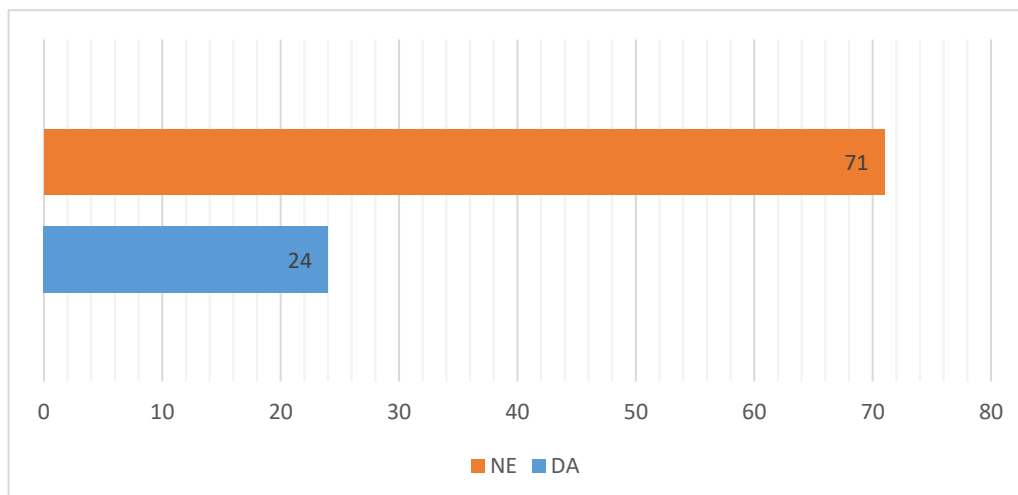
Grafikon 5. Fondovi EU imaju značajni poticaj razvoju turizma i poljoprivrede

Izvor: Izrada autora na temelju vlastitih istraživanja, 2023

Na grafikonu 5. možemo vidjeti kako većina ispitanika (77) potvrđuje i prepoznaje fondove EU kao dobar način poticanja turizma i poljoprivrede što pokazuje povjerenje u mogućnosti koje fondovi EU pružaju te pokazuje da ispitanici vjeruju da konzumiranjem navedenih fondova mogu znatno pospešiti svoje poslovanje i postati konkurentni na tržištu. Također, ispitanici su pojasnili kako bi većim budžetima i dostupnim sredstvima ulagali više i aplicirali na više projekata.

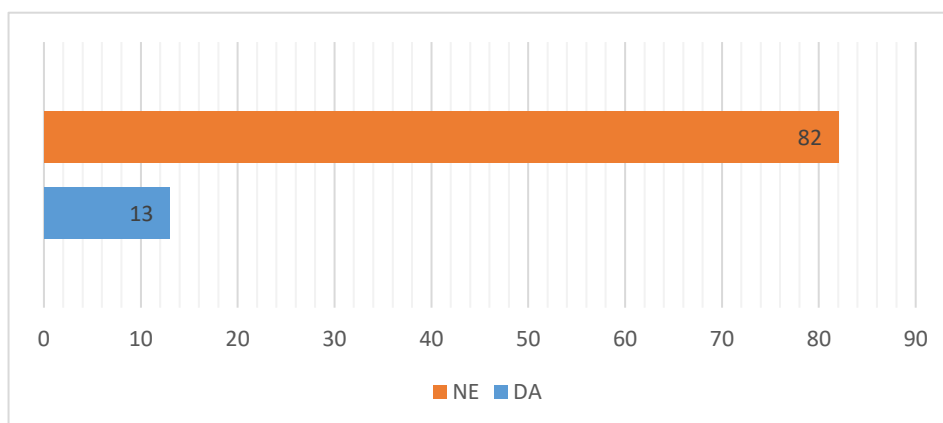
Grafikon 6. Planirana područja financiranja u turizmu i poljoprivredi kroz fondove EU su usklađena sa stvarnim potrebama na terenu

Izvor: Izrada autora na temelju vlastitih istraživanja, 2023

Na grafikonu 6. možemo vidjeti negativnu ocjenu ispitanika (71) u sam način planiranja financiranja projekata. Navedenu tezu ispitanici su pojasnili da usprkos postojećim natjecajima, neke od ključnih potreba u turizmu i poljoprivredi nisu prepoznate. Navode kako ne postoji dovoljno dobra komunikacija prilikom planiranja navedenih programa sa lokalnom razinom i ključnim dionicima u turizmu i poljoprivredi. Često se objavljuju natjecaji koji imaju prevelike alocirane proračune koji se ne iskoriste jer ne postoji potreba za pojedinim aktivnostima natječaja dok s druge strane postoji veliki broj zainteresiranih potencijalnih prijavitelja za natječaje u kojima nema dovoljno sredstava za sve kvalitetne projekte.

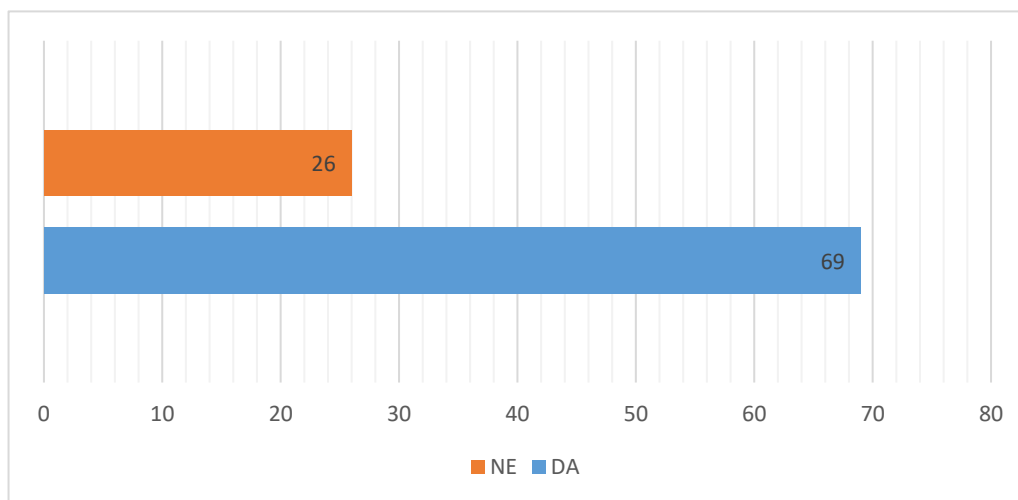
Grafikon 7. Dostupna sredstva za financiranje poljoprivrede i turizma putem fondova EU su dostatna za sve zainteresirane prijavitelje

Izvor: Izrada autora na temelju vlastitih istraživanja, 2023

U grafikonu 7. možemo potvrditi stavove ispitanika iz pojašnjenja grafikona 6. Naime, nedovoljno je sredstava iz pojedinih natječaja fondova EU za područje turizma i poljoprivrede što izravno dovodi do neravnomjernog razvoja pojedinih područja i pojedinaca. Iz svega navedenog, događa se da pojedini potencijalni prijavitelji projekata na pojedini natječaj prijavljuju projekte samo kako bi sredstva dobili bez obzira da li im je potrebna navedena investicija. S druge strane, sredstva su minimalna za mjere ruralnog razvoja za koje postoji najveća stvarna potreba.

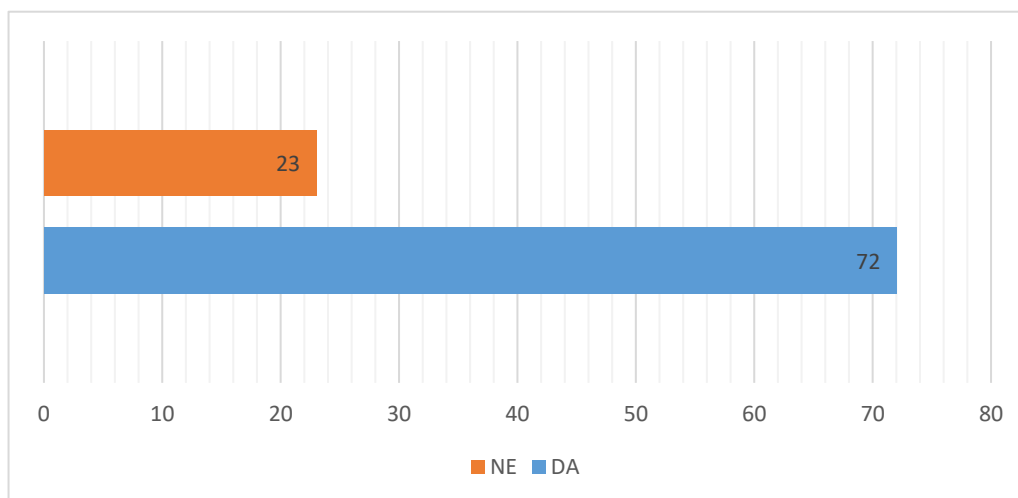
Grafikon 8. Konzumirao sam fondove EU za razvoj svog OPG-a

Izvor: Izrada autora na temelju vlastitih istraživanja, 2023

Iz grafikona 8. vidljivo je kako je čak 69 ispitanika konzumiralo bespovratna sredstva iz fondova EU. Također napominju u pojašnjenju kako su zadovoljni sa načinom provedbe i brzinom isplate sredstava nakon završetka projektnih aktivnosti. Svi navedeni ispitanici koji su konzumirali sredstva iz fondova EU potvrdili su kako ih planiraju koristiti opet dok su ih neki koristili i nekoliko puta.

Grafikon 9. Sustav i dokumentacija za prijavu projekata na fondove EU je kompleksna

Izvor: Izrada autora na temelju vlastitih istraživanja, 2023

U grafikonu 9. ispitanici navode (72) kako je birokracija i administracija prilikom prijave projekata prevelika. Napominju kako bi se sustav mogao pojednostaviti sa lakšim radom u sustavu Agronet (sustav za prijavu projekata) te kako bi se trebalo tražiti manje dokumentacije prilikom prijave projekta. Također, neki od uvjeta koji se traže prilikom prijave projekata je nemoguće ispuniti od strane poljoprivrednika što dovodi do umjetnog stvaranja uvjeta kako bi se mogli prijaviti na natječaj. Također se nadovezuju za potrebom u pojedinim natječajima da se unaprijed, tj. prije prijave projekata na natječaj provede proces javne nabave za projektne aktivnosti iako OPG-ovi nisu obveznici javne nabave prema hrvatskim zakonima. Navedeni ponuditelji opreme i usluga često odbijaju dati ponude putem sustava e-ponude zbog velike potražnje za informativnim ponudama koje im ne garantiraju realizaciju dogovorenog posla.

5. ZAKLJUČAK

Program ruralnog razvoja Republike Hrvatske za razdoblje 2014.-2020. predstavljao je ključni alat u nastojanjima države da potakne razvoj poljoprivrede i turizma, dva sektora od vitalnog značaja za njen ekonomski rast. Zahvaljujući Europskom poljoprivrednom fondu za ruralni razvoj, Hrvatska je bila u mogućnosti iskoristiti velika sredstva koja su otvorila širok spektar mogućnosti za domaće poljoprivrednike. Ovi fondovi nisu samo financijski poticaj, već su i dokaz predanosti EU integriranom i uravnoteženom razvoju članica.

U svjetlu brojnih izazova s kojima se Hrvatska suočavala tijekom tog razdoblja, uključujući pristup Schengenskoj zoni, uvođenje eura, globalnu pandemiju, geopolitičke napetosti i financijske krize, mogli bismo argumentirati da su ova sredstva bila više nego potrebna. Ipak, iako je postignut značajan napredak, postoji prostor za poboljšanja, naročito kada je riječ o administrativnom aspektu korištenja fondova.

Jedna od glavnih točaka istraživanja, koja je često istaknuta od strane obiteljskih poljoprivrednih gospodarstava, je složenost procesa prijave. Mada postoji snažna svijest o postojanju i potencijalima fondova, postoji i osjećaj da je potrebna dodatna edukacija, kao i pojednostavljenje administrativnih postupaka kako bi se olakšalo pristupanje tim sredstvima.

Uz to, komunikacija između ključnih dionika, kao što su poljoprivrednici i oni koji upravljaju distribucijom sredstava, trebala bi biti jača. Transparentnost u postupcima, jasniji kriteriji i otvoreniji dijalog mogli bi dovesti do boljeg razumijevanja potreba i izazova s obje strane.

U konačnici, ako Hrvatska želi optimizirati korištenje EU fondova u budućnosti, ključna preporuka bila bi usredotočiti se na personalizaciju mehanizama financiranja prema stvarnim potrebama na terenu. Samo kroz takav pristup, gdje se uzima u obzir individualnost svakog projekta i specifičnost svake regije, možemo se nadati da će rezultati biti dugoročno održivi i korisni za sve uključene strane.

LITERATURA

Barković, D., Šostar, M. (2013). Structural Funds in the function of reducing regional disparities structural funds in the function of reducing regional disparities. *Interdisciplinary Management Research 2013* / Bacher, Urban et al.: Ekonomski fakultet Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, 825-834.

Bartoluci, M., Starešinić, Z., Franić, M. D., Bartoluci, F. (2018). Sredstva EU fondova u funkciji razvoja ruralnog turizma u Hrvatskoj. *Acta Economica Turistica*, 4(1), 63-78.

Baun, Michael, and Marek Dan. 2017. The limits of regionalization: The intergovernmental struggle over EU Cohesion Policy in the Czech Republic. *East European Politics and Societies: And Cultures* 31: 863–84.

Cervantes-Godoy, D. (2022). Aligning agricultural and rural development policies in the context of structural change. *OECD Food, Agriculture and Fisheries*, 187, 1-40.

Devčić, A., Šostar, M., Andrić, B. (2015): Proceedings of 10th International Conference on Computer Science and Information Technologies CSIT 2015 / Yuri Shoukourian-Erevan: National Academy of Sciences of Armenia, IEEE Xplore Digital Library, 269-273.

Devčić, A. (2022). Pregled kriterija i investicija u nepoljoprivredne djelatnosti kroz Program ruralnog razvoja RH 2014.–2022. *ET2eR*, 4(1), 15-21.

Dax, T., Fischer, M. (2017). An alternative policy approach to rural development in regions facing population decline. *European Planning Studies*, 26(2), 297-315.

- Europska Komisija (2023). Otvorena platforma Europske Komisije: Podaci prema zemljama. Dostupno na: <https://cohesiondata.ec.europa.eu/countries/HR/14-20#> (20.6.2023).
- Gusmanov, R., Askarov, A., Lukyanova, M., Kovshov, V., Stovba, E. (2020). Strategic Planning of Rural Development Based on Foresight Methodologies. *Scientifica*, 1-10.
- Hrvatski sabor (2022). Strategija poljoprivrede do 2030. godine Dostupno na: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2022_03_26_325.html (15.9.2023.).
- Hrvatski sabor (2023). Strategija razvoja održivog turizma do 2030. godine. Dostupno na: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/full/2023_01_2_18.html (15.9.2023.).
- Kersan-Škabić, Ines, and Lela Tijanić. 2017. Regional absorption capacity of EU funds. *Economic Research* 30: 1192–208.
- Laidin, C., Berriet-Sollic, M. (2023). Understanding rural development policies: a proposal for a typology of the seven main policy repertoires in Europe and locally, based on French case studies. *The Annals of Regional Science*, 71, 121-144.
- Lutringer, Christine. 2023. The Puzzle of ‘Unspent’ Funds in Italy’s European Social Fund. *International Development Policy | Revue internationale de politique de développement*. Dostupno na: <https://doi.org/10.4000/poldev.5192>. (10.11.2023.)
- Medve-Bálint, Gergő, and Vera Šćepanović. 2020. EU funds, state capacity and the development of transnational industrial policies in Europe’s Eastern periphery. *Review of International Political Economy* 27: 1063–82.
- Mihai, G. C., Iatu, C. (2020). Sustainable Rural Development under Agenda 2030. Sustainability Assessment at the 21st century. Dostupno na: <https://www.intechopen.com/chapters/69950> (9.9.2023.).
- Michalek, J., Ciaian, P., Di Marcantonio, F. (2020). Regional impacts of the EU Rural Development Programme: Poland’s food processing sector. *Regional Studies*, 54(10), 1389-1401.
- Mikuš, O., Rukavina, J., Hadelan, L., Rogelj, J. M., Kovačiček, T. (2019). Regionalne specifičnosti apsorpcije sredstava iz Europskog poljoprivrednog fonda za ruralni razvoj (EPFRR). *Agroeconomica Croatia*, 9(1), 29-48
- Ministarstvo poljoprivrede (2015). Program ruralnog razvoja Republike Hrvatske za razdoblje 2014.-2020. Dostupno na: https://ruralnirazvoj.hr/files/documents/MPS_program-ruralnog-razvoja-RH_200x275_v6-LQ.pdf (8.8.2023.).
- Ministarstvo poljoprivrede (2018). Vrednovanje mjera Programa ruralnog razvoja za razdoblje 2014.-2020. za potrebe godišnjeg Izvješća o provedbi. Dostupno na: https://ruralnirazvoj.hr/files/documents/Kona%C4%8Dno_Izvj%C5%A1%C4%87e_v.2.0_19032018.pdf (15.8.2023.).
- Ministarstvo poljoprivrede (2023). Status provedbe Programa ruralnog razvoja 2014.-2020. Dostupno na: <https://ruralnirazvoj.hr/status-provedbe-programa-ruralnog-razvoja-2014-2020/> (21.9.2023.).
- Noack, M. E., Schüler, S. (2020). Rural development and human well-being: Do pillar-II-programmes take into account ecosystem services? A study in Lower Saxony, Germany. *Environmental Science & Policy*, 106, 191-200.
- Rantšo, A. T. (2016). The role of the non-farm sector in rural development in Lesotho. *The Journal of Modern African Studies*, 54(2), 317-338.
- Samoggia, A., Bertazzoli, A., Ruggeri, A. (2019). European Rural Development Policy Approaching Health Issues: An Exploration of Programming Schemes. *Environmental Research and Public Health*, 16(16).
- Svjetska banka (2019). Stanje sektora i analiza javnih izdataka za poljoprivredu i ruralni razvoj. Dostupno na: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/884051565777368357/pdf/Stanje-sektora-i-analiza-javnih-izdataka-za-poljoprivredu-i-ruralni-razvoj.pdf> (5.9.2023.).
- Šostar, M. (2021). Utilization of EU funds: Impact on development. Tenth international scientific conference Employment, education, and entrepreneurship Belgrade; Faculty of business economics and entrepreneurship ... [et al.]; [editors Zorana Nikitovic, Mirjana Radovic-Markovic, Sladjana Vujicic]. 196-201.

Šostar, M., Ristanović, V., de Alwis, C. (2023). Application of Successful EU Funds Absorption Models to Sustainable Regional Development. *Economies*, 11(9).

Wollegem, Georges Pierre Van. 2020. Does administrative capacity matter? The absorption of the European Fund for the integration of migrants. *Policy Studies* 43: 640.